

Ռոզա ՄԵԼԻՔՍԵԹՅԱՆ
Լիլյա ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

ԱՆՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅԱՆ ԼԵՉՎԱՓԻԼԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԸ

«Polemos est le père de toutes choses et le roi de toutes choses»
«Polemos-ը ամեն ինչի հայրն է, ամեն ինչի թագավորը»:
Héraclite

Լեզվական հաղորդակցության կարևորագույն ձևերից մեկը բանավեճն է, որի մասնակիցները հակադիր գաղափարներ և տեսակետներ արտահայտելով ձգտում են հասնել փոխհամոզման կամ փոխհամաձայնության: Իմաստաբանական տեսանկյունից բանավեճը մի հաղորդակցական կառույց է, որի առանցքային բաղադրիչներից է «անհամաձայնություն» խոսքային ակտը, իր լեզվահոգեբանական առանձնահատկություններով: Սույն հոդվածը «անհամաձայնություն» խոսքային ակտի գիտական հետազոտման արդյունքում առաջ քաշված մի շարք տեսակետների և մտայնությունների ամփոփ ակնարկ է:

Բանալի բառեր. *անհամաձայնություն, համաձայնություն, բանավեճ, հակադիր տեսակետ, քննարկում, փաստարկում, տարածայնություն, բանավիճային հաղորդակցություն*

Անհամաձայնությունը որպես խոսքային ռազմավարություն վաղուց եղել է տարբեր գիտակարգերի ուսումնասիրության առարկա: Անտիկ աշխարհում այն դիտարկվել է որպես փիլիսոփայական կարգ և այդ շրջանի մտածողների կողմից կիրառվել է որպես հնչած կարծիքներին հակադրվելու և դիրքորոշում արտահայտելու միջոց:

Ֆրանսիացի փիլիսոփա Ժ. Ռանսիերը անհամաձայնությունը դիտարկում է որպես զրուցակիցների միջև հակասություն կամ տարածայնություն: Նրա կարծիքով անհամաձայնությունը ոչ թե տարածայնություն է բացառապես «սպիտակի» և «սևի» կողմնակիցների միջև, այլ զրույց միևնույն թեմայի, ասենք՝ «սպիտակի» շուրջ, սակայն հակադիր տեսակետների արտահայտմամբ: Ըստ նրա, անհամաձայնությունը վերաբերում է ոչ այնքան փաստարկմանը, որքան փաստարկվող առարկային՝ վերջինիս առկայությամբ կամ բացակայությամբ /Rancière, 1995: 12,14/:

Հանրային և առօրյա կյանքում, արտահայտելով մեր անհամաձայնությունն այս կամ այն հարցի շուրջ, հաճախ բանավիճային իրավիճակ ենք ստեղծում: Ֆրանսիացի գրականագետ Ժ. Ֆերեյրոլը, ելնելով դիալեկտիկա եզրույթի հունարեն նախաբառի իմաստից (բանավիճելու ար-

վեստ), այն կարծիքին է, որ ցանկացած գրույց, ցանկացած երկխոսություն բանավեճ է պարունակում: Իր տեսակետը նա փաստարկում է հետևյալ տրամաբանությամբ. եթե աշխարհը գոյություն ունի միայն իր տարրերի հակադրության մեջ, ապա խոսքային մակարդակում նույնպես պետք է գոյություն ունենա նույն հարաբերակցությունը: Այս մոտեցումը նա կիրառելի է համարում նաև լեզվաբանության մեջ՝ պնդելով, որ ցանկացած ասություն բանավիճային է /Ferreyaolles, 2006: 8/: Նման տեսակետ է արտահայտել նաև ֆրանսիացի լեզվաբան Դ. Մենզընոն: Նրա կարծիքով՝ ցանկացած խոսույթ իր բնույթով բանավիճային է, ինչը կարելի է դիտարկել որպես «խոսքային հաղորդակցության բնականոն գործունեություն» /Maingueneau, 1983: 16/:

Հայտնի է, որ հռետորական արվեստի հիմնարար բաղադրիչներից մեկը հենց համոզելն է քննարկումների միջոցով: Ռ. Ամոսին ընդունում է, որ ցանկացած հանրային քննարկման հիմքը անհամաձայնությունն է: Խոսքային հաղորդակցության մեջ նա քննարկումը (délibération) դիտարկում է որպես անհամաձայնությունների ողջամիտ հանգուցալուծման հասնելու եղանակ, քանի որ քննարկման միջոցով վիճարկելի հարցերի շուրջ կարելի է համաձայնության հասնել: Այս դեպքում քննարկումը պետք է ընթանա բանականության՝ լոգոսի պահանջներին համահունչ: Այսինքն՝ վիճահարույց խնդրի քննարկման մասնակիցները պետք է ներկայացնեն տվյալ հարցի դրական և բացասական կողմերը վեր հանող հակադիր փաստարկներ, որպեսզի ի վերջո հանգեն բոլոր մասնակիցների կողմից ընդունելի որոշման: Անշուշտ, խոսքային ակտի մյուս երկու բաղադրիչները՝ էթոսը (ունկնդրի մոտ հռետորի հանդեպ վստահություն ձևավորող որակներ) և պաթոսը (հռետորի կողմից ունկնդրի մոտ հուզականություն առաջացնելու մարտավարություն) իրենց առանձնակի դերակատարությունն ունեն քննարկման ընթացքում: «Սակայն ցանկացած քննարկում պետք է ընթանա գլխավորապես տրամաբանված և փաստարկված ճանապարհով, եթե քննարկման նպատակը տրամաբանությունների հանգուցալուծումն է խոսքի կիրարկման միջոցով», - գրում է Ռ. Ամոսին /Amossy, 2014: 19/: «Քննարկում» եզրույթի այս ըմբռնումը, ըստ Ամոսիի, մեծապես տարբերվում է անտիկ աշխարհում կիրարկվող էվրիստիկա անունը կրող բանավեճից, որի մասնակիցների նպատակը ոչ այնքան համաձայնության հանգելն է, որքան ամեն գնով հաղթանակ ձեռք բերելը: Այդ հաղթանակին հասնելու համար կիրառում էին բոլոր հնարավոր միջոցները՝ անտեսելով ճշմարտությունը /Amossy, 2014: 20/:

Բելգիացի փիլիսոփա Շ. Պերելմանը և հասարակագետ Լ. Օլբրեխտ-Տիտեկան իրենց համատեղ աշխատության մեջ մեծ տեղ են տվել փաստարկմանը և այն սահմանում են որպես խոսույթում արտահայտված տեսակետների շուրջ համաձայնության գալու խոսքային գործիքակազմ: Նրանք անընդունելի են համարում ցանկացած հաղորդակցություն, որն առողջ դատողության սահմաններում չէ և չեն

ընդունում *polémique* (բանավեճ) եզրը: Բանավիճային հաղորդակցությունը Շ. Պերելմանը և Լ. Օլբրեխտ-Տիտեկան դիտարկում են ոչ թե որպես **débat** (դեբատ), որտեղ յուրաքանչյուր զրուցակից առավել հետաքրքրված է իր տեսակետը կամ դրույթը հաստատող փաստարկներով, այլ **discussion** (քննարկում), որի ընթացքում զրուցակիցները զբաղված են տարբեր տեսակետների վերաբերյալ իրենց ունեցած դեմ կամ կողմ փաստարկները միմյանց ներկայացնելով: Նրանց կարծիքով *դեբատը* սեփական թեզի ճշմարտացիության մեջ դիմացինին համոզելն է, իսկ *քննարկումը* ներկայացվում է որպես ճշմարտության հասնելու գործընթաց: Միևնույն ժամանակ, նրանք փաստում են, որ «դեբատ» և «քննարկում» եզրերի տարբերակումը գործնականում դժվար է հստակեցնել, քանի որ իրականում այն կախված է հաղորդակցության մասնակիցների նպատակներից: Իսկ այդ նպատակները կարող են փոխվել հաղորդակցության ընթացքում /Perelman, Olbrechts-Tyteca, 2008: 49-50/:

Բանավիճային հաղորդակցությանն է անդրադարձել նաև կանադացի փիլիսոփա, ակադեմիկոս Դ. Վալտոնը: Ըստ նրա, բացարձակ առումով ճիշտ կամ սխալ փաստարկներ չկան, ուստի, կարևորը դրանց կիրառության դաշտն է: Փաստարկների կիրառության ոլորտները բանավոր երկխոսական հաղորդակցության վերացական կաղապարներ են, որոնցից յուրաքանչյուրը հետապնդում է հստակ նպատակ և կարող է հանդես գալ երկխոսությունների ձևով («dialogues»): Այսպիսով, նա տարբերակում է համոզիչ երկխոսություն (*dialogue persuasif*)՝ հիմնված բանակցային գործընթացի և հարցաքննության վրա, և վիճարկելի երկխոսություն (*dialogue éristique*): Դ. Վալտոնն այս վերջինը դասում է բարձր հակամարտություն ունեցող հաղորդակցությունների շարքին, որտեղ յուրաքանչյուր մասնակից փորձում է դիմացինին անձնապես վարկաբեկել, վիրավորել և նույնիսկ ստորացնել՝ կիրառելով կեղծ փաստարկներ և մտաշահարկման գործիքակազմ /տե՛ս Amossy, 2014: 25/:

Ըստ Ամստերդամի գործաբանական-դիալեկտիկական դպրոցի ներկայացուցիչների՝ բանավեճը բանադատական գործընթաց է, որտեղ մասնակիցները փորձում են իրենց տարածայնությունները լուծել՝ վիճարկելի հարցերի շուրջ համաձայնության գալով: Նման մոտեցման հիմքում փաստարկումն է՝ որպես համոզելու միջոց: Միաժամանակ դա ենթադրում է, որ պետք է հետևել մի շարք կանոնների՝ հիմնված անզիացի լեզվափիլիսոփա Պ. Գրայսի *Համագործակցության սկզբունքների* (Principes de coopération) տեսության վրա: Այդ կանոններից ցանկացած շեղում ընկալվում է որպես կեղծ փաստարկ, որն էլ իր հերթին խախտում է երկխոսության բանական ընթացքը՝ արհեստական խոչընդոտներ ստեղծելով համաձայնություն ձեռք բերելու ճանապարհին: Ինչպես օրինակ, հետևյալ կանոնը. «Եթե որևէ տեսակետ համոզիչ կերպով չի ներկայացված, ապա տեսակետ Առաջադրողը (Proposant) պետք է հրաժարվի դրանից: Եթե որևէ տեսակետ համոզիչ կերպով է

ներկայացված, ապա Ընդդիմախոսը (Opposant) այլևս կասկածի տակ չպետք է դնի դրա իրավացիությունը» /տե՛ս Amossy, 2014: 26/:

Բանավիճային հաղորդակցության իրենց ուրույն մոտեցումն են առաջարկում փիլիսոփա Ռ. Ֆոգլենը և հասարակագետ Մ. Անժենոն՝ մասնավորապես անդրադառնալով Ամոսիի այն հարցադրմանը, թե արդյո՞ք բանավեճերում համաձայնության հասնելու մշտական գրավականը ողջամիտ փաստարկումն է: Նրանք կարծում են, որ գոյություն ունեն այնպիսի անհամաձայնություններ, որոնք ոչ մի առողջ դատողության չեն ենթարկվում: Դրանք կայուն տարաձայնություններն են, «խորը անհամաձայնությունները» («désaccords profonds»): Ըստ Ֆոգլենի՝ փաստարկված հաղորդակցությունը պահանջում է մասնակիցների գաղափարական միասնություն և համաձայնություն վիճելի հարցերի լուծման շուրջ: Նա գրում է. «Իմ տեսակետը, իսկ ավելի ճիշտ Լ. Վիտգենշթայնի տեսակետն այն է, որ խորը անհամաձայնությունները չեն կարող հարթվել փաստարկների միջոցով, քանի որ այս անհամաձայնությունները խարխլում են փաստարկման բուն պայմանները» /Fogelin, 2005: 7,8/: Ըստ նրա՝ անհամաձայնության այս տեսակը ծագում է երկու կողմերի սկզբունքների՝ գործելաոճի, մտածելաոճի անհամատեղելիությունից, ինչը մասնակիցներից մեկի համոզմունքի արդյունք է և չունի գիտական հիմնավորում: Որպես օրինակ՝ հեղինակը դիտարկում է հղիության դադարեցման շուրջ բանավեճը Հյուսիսային Ամերիկայում («Pro Choice» շարժման կողմնակիցները պաշտպանում են հղիության կամավոր դադարեցումը, իսկ «Pro Life»-ի կողմնակիցները այն դատապարտում են), և այն հարցին, թե ինչպիսի ողջամիտ լուծումներ է հնարավոր առաջարկել, Ֆոգլենի պատասխանը միանշանակ բացասական է, քանի որ կողմերից յուրաքանչյուրը վստահ է իր տեսակետի ճշմարտացիության մեջ: Ուստի, որպես նմանօրինակ բանավեճերի լուծում, Ֆոգլենը առաջարկում է ընդունել դրանց անտրամաբանական բնույթը և փորձել գտնել այլընտրանքային համոզիչ փաստարկներ: Սակայն Անժենոն, ընդունելով խորը անհամաձայնությունների գոյության փաստը, կարծում է, որ դրանք ավելի շուտ օրինաչափ են, քան բացառություն: Որպես օրինակ՝ նա նշում է փիլիսոփայական, սոցիալական, քաղաքական բնույթի բանավեճերը, որոնք, անկախ քննարկումների ընթացքի տևողությունից, երբեք ընդհանուր համաձայնության չեն հանգեցնում /տե՛ս Amossy, 2014: 31-32/:

Ամոսին բանավիճային հաղորդակցությունը դիտարկում է նաև քաղաքական տեսանկյունից՝ հղում կատարելով քաղաքագետներ Շ. Մուֆի, Լ. Կոգերի, ինչպես նաև Ռ. Ֆիլիպս-Կենդալի տեսություններին: Ըստ նրանց՝ անհամաձայնություններն այստեղ վերաարժեքավորվում են, նոր շունչ հաղորդելով բանավիճային հաղորդակցություններին, նպաստում են հանրային քննարկումների ծավալմանը, որն էլ իր հերթին համարվում է հանրային կյանքի շարժիչ ուժը: Եթե անհամաձայնությունները բացա-

սաբար են ազդում միջանձնային հարաբերությունների վրա, ապա այդ ազդեցությունը գերազանցապես գործառական բնույթ ունի սոցիալական խմբերի պարագայում, որտեղ անընդհատ ակտիվ հաղորդակցման մեջ են միատարր, բայց տարատեսակ ուժեր: Ուստի, բացասականի և դրականի զուգակցումն անհրաժեշտ պայման է ցանկացած միասնության համար, քանի որ տարածայնություններից դուրս միասնությունը կենսունակ չէ /տե՛ս Amossy, 2014: 34-39/:

Փիլիսոփա և լեզվաբան Մ. Դասկալը տալիս է բանավիճային հաղորդակցության իր սահմանումը: Նա ընդգծում է, որ այս հաղորդակցությունը, լինելով քննադատական բնույթի, մեծ արդյունավետություն ունի: Նրա կարծիքով, բանավեճը սեփական դիրքորոշման հաղթանակի հասնելու նպատակով հակադիր տրամաբանական դրույթների միջև ընթացող բախում չէ սուկ, այլ մի տրամախոսություն, որն ընդդիմախոսի դատողություններում հակասություններ վեր հանելու միջոցով հիմնախնդրի էությունը հասկանալու և դրա հնարավոր հայեցակարգային փոփոխությունները ներկայացնելու գործընթաց է: Այսպիսով, կարելի է ասել, որ հակամետ դրույթների առճակատումը և պայքարը կրում են էվրիստիկ (որոնողական) բնույթ, քանի որ կրճատում են դիտարկվող տարբերակների թիվը: Այս տեսանկյունից ելնելով՝ Դասկալը առաջարկում է տարբերակել անհամաձայնության երեք տեսակ.

1. Discussion (քննարկում), երբ հիմնախնդրի շուրջ կարծիքների տարբերությունը բխում է ճշգրտման ենթակա թյուրիմացությունից կամ սխալից. այսինքն՝ հակամարտությունը հնարավոր է լուծել տվյալ բնագավառում ընդունված ընթացակարգով՝ սխալը վերացնելով:
2. Dispute (վիճաբանություն), երբ անհամաձայնությունը խարըսխված է ոչ թե թյուրիմացության՝ սխալի, այլ հանգուցալուծման ընթացակարգ չունեցող կամային նախասիրության վրա. այսինքն, չի կարող հանգել համաձայնության՝ ելնելով կողմերի կանխամտածված քմահաճույքից:
3. Controverse (բանավեճ), որը միջանկյալ դիրք է գրավում նախորդ երկուսի միջև: Անկախ խոր տարածայնություններից և ընդհանուր համաձայնության գալու ընթացակարգերի բացակայությունից՝ մասնակիցները ներկայացնում են իրենց փաստարկները՝ տրամաբանական գործընթացը իրենց կողմը գրավելու համար /Dascal, 1998: 150/:

Առօրյա կյանքում մարդն առնչվում է բազմաթիվ լեզվական հակամարտությունների՝ դրանց տալով տարատեսակ անվանումներ, ինչպես օրինակ՝ *débat*, *discussion*, *dispute*, *querelle*, *altercation*, *controverse*, *désaccord*, *polémique* որոնք բոլորը միավորվում են *անհամաձայնություն* հասկացության իմաստային դաշտում: Ռ. Ամոսին, ուսումնասիրելով ֆրանսիացի լեզվաբանների տեսակետները *անհամաձայնություն* հասկացու-

թյան սահմանումների և առանձնահատկությունների շուրջ, եկել է համոզման, որ այն կարելի է բնութագրել հինգ հայեցակերպով (aspects) /Amossy, 2014/: Մինչ այդ հայեցակերպերի քննարկումը դիտարկենք *polémique* բառի ստուգաբանությունը:

Polémique (բանավեճ) բառը ծագում է հունարեն՝ *polemikos* (պատերազմին վերաբերող) բառից, որն էլ կազմված է *polemos* (պատերազմ) արմատից: Որպես բառային միավոր (գոյական և ածական)՝ *polémique*-ը *Ֆրանսիական Ակադեմիայի բառարան* է ներմուծվել 1718թ., իսկ այդ բառի առաջին վկայությունը արձանագրվել է դրանից 140 տարի առաջ *նազմի երգ* (*chanson polémique = chanson guerrière*) բառակապակցությամբ: 1584 թվականից եզրը կրում է իր ներկայիս իմաստը: Այսինքն դեռևս ծագման պահից, *բանավեճը* կիրառվել է որպես փոխաբերություն, քանի որ խոսքը *guerre de plume՝ գրիչների պայտերազմի* մասին էր /Kerbrat-Orecchioni, 1980: 2/:

Պատահական չէ, որ Ամոսին բանավեճը նույնականացնում է զինված պայքարի հետ, քանի որ բանավեճը խոսքային հաղորդակցության ընթացքում վերածվում է անզիջում հակամարտության, երբ գործի են դրվում դիմացինին բռնությամբ հաղթելու միջոցները, իսկ մասնակիցները ձեռք են բերում հակառակորդի կարգավիճակ: Այսպիսով, *բանավեճ* եզրույթի ստուգաբանությունից բխում են մի շարք նշանակություններ, ինչպիսիք են՝ *ողջամիտ հաղորդակցության ժխտում, պայքար հակառակորդ կողմերի միջև, բառային հարձակումներ և դիմացինի խորհրդանշական ոչնչացում*, որոնք էլ իրենց հերթին, ըստ Ամոսիի, բացահայտում են բանավեճի՝ առաջին հայացքից բացասական երևույթ լինելու ընկալումը /Amossy, 2014: 46/:

Ամոսին անդրադարձել է նաև լեզվաբան Ք. Պլանտենի առաջ քաշած տեսակետին, որում մեծ տեղ է հատկացված հույզի արտահայտությանը: Պլանտենը ուսումնասիրել է *polémique* եզրույթը ֆրանսիական մամուլում և գտնում է, որ լրագրողների համար այն ընկալվում է որպես այնպիսի բանավեճ, որին բնորոշ է սաստիկ հուզականությունը՝ վրդովմունքի և զայրույթի տեսքով /տե՛ս Amossy, 2014: 46-47/:

Անդրադառնանք բանավեճի ընթացքում անհամաձայնության դրսևորումներին՝ ըստ Ամոսիի ներկայացրած հայեցակերպերի.

1. *Բանավեճ՝ հանրությանը հետաքրքրող որևէ հարցի շուրջ (un débat autour d'une question d'intérêt public)*: Ելնելով *բանավեճ* եզրույթի ներկայիս նշանակությունից, որը հատկապես բնորոշ է քաղաքական դաշտին, բանավեճը պետք է շոշափի հանրությանը հետաքրքրող թեմաներ: Ինչպես նշում է Պլանտենը. «Բանավեճն, անշուշտ, կարող է ծավալվել նախապես մասնավոր դեպքի (օրինակ, վարձակալության հետ կապված կոնֆլիկտի՝ հակամարտության) շուրջ, սակայն անհրաժեշտ է, որ այդ տարածայնությունը հանրային հնչեղություն ստանա՝ ներառելով հիմնարար սկզբունքներ և այդ սկզբունքները պաշտպանող խմբեր» /տե՛ս

Amossy, 2014: 48/: Ըստ Ամոսիի՝ նման բանավեճը անցողիկ բնույթ ունի, կարող է անգամ արագորեն մոռացության մատնվել, քանի որ բանավեճի էությունն ու նպատակները ընկալելի են այնքան ժամանակ, որքան վերջինիս բարձրացրած հարցերը արդիական են հասարակության տվյալ հատվածի համար: Այսպիսով, Ամոսին բանավեճը դիտարկում է որպես հանրությանը հուզող հարցերը բարձրաձայնելու *սոցիալական հարթակ* /Amossy, 2014: 49-50/:

2. *Բանավեճը՝ որպես փաստարկման հարթակ (la polémique comme modalité argumentative)*: Անհամաձայնության և հակադիր կարծիքների առկայությունը պարտադիր պայման է բանավեճի գործընթացում: Միևնույն հիմնախնդիրը լուսաբանող հակամետ կարծիքների առճակատումը թույլ է տալիս սեփական տեսակետը ներկայացնել և պաշտպանել *համեմատության հարթակում*: Հետևաբար, սա մի գործընթաց է, որտեղ մասնակիցները բերում են փաստարկներ՝ ի պաշտպանություն իրենց առաջ քաշած դրույթների՝ ստեղծելով բանավիճային հաղորդակցություն և պարտադրելով կողմերից յուրաքանչյուրին հիմնավորել իրենց դիրքորոշումը համեմատության մեջ: Ըստ այդմ՝ Ամոսին եզրակացնում է. «*Բանավեճի և փաստարկման միջև զուգահեռներ անցկացնելիս՝ տրամադրվում է ոչ թե դրանց միջև եղած տարբերությունը, այլ վերջիններիս նմանությունը*» /Amossy, 2014: 52/: Պլանտենը համամիտ է Ամոսիի հետ, որ փաստարկումները օժանդակում են բանավեճի ընթացքում հնչած հակամետ կարծիքների տարբերությունները ընդգծելուն՝ համեմատության մեջ դնելով դրանք միմյանց հետ, ինչն էլ հաստատում է այն պնդումը, որ բանավիճային հաղորդակցությունը ընթանում է փաստարկման դաշտում /տե՛ս Amossy, 2014: 52,54/:

3. *Բանավեճը որպես հակամարտության կարգավորման միջոց՝ երկփոյթյան դրսևորում (la polémique comme un mode de gestion du conflictuel : la dichotomisation)*: Այն ենթադրում է երկու հակասական մտքերի ներքին բախում, երկբայություն, ինչն էլ իր հերթին բարդացնում է *համաձայնության* եզրեր գտնելու ուղին: Բանավեճը ծագում է տարաձայնությունից: Վերջինս սահմանվում է որպես հակադիր ուժերի բախում, ընդհարում՝ միմյանց չեզոքացնելու նպատակով: Բախումը կամ ընդհարումը տեղի է ունենում մտավոր, բարոյական և այլ «հակամետ ուժերի» միջև, որոնք *խիստ հակադրության, խոր անհամաձայնության* դրսևորումներ են: Ուստի, Ամոսին, գտնում է, որ բանավեճը սահմանվում է *որպես հակադիր կարծիքների բախում, որի հիմնական բաղադրիչը հակամարտությունն է*: Նման տեսակետ է արտահայտում նաև Քվեբեկի համալսարանի պրոֆեսոր, գրող Դ. Գարանը, ասելով, որ բանավեճը բնորոշվում է բացառապես *հակամարտությամբ*: Նրա կարծիքով ցանկացած ընդհարումային իրավիճակ բանավիճելու առիթ չի տալիս, սակայն ցանկացած բանավիճային հաղորդակցություն բխում է հակամարտությունից /Garand, 1998: 216/: Հակադիր կարծիքների բախումը,

ըստ Ամոսիի, վկայում է, որ բանավեճում խոսքային *անհամաձայնությունը* ենթարկվում է հստակ երկատման, ի հայտ բերելով միմյանց բացառող, իրարամերժ տեսակետներ: Եթե փաստարկված դեբատը բանավեճի մասնակիցներին ուղղորդում է դեպի հնարավոր լուծում, ապա երկատումը, ինչպես նշում է Մ. Դասկալը, թեժացնում է դեբատը այն աստիճան, որ երբեմն անհնար է դառնում վերջինիս հանգուցալուծումը: Ըստ Ամոսիի, Դասկալն այստեղ նկատի ունի, որ գործնականում երկվությունը ծառայում է փաստարկման ուժգնացմանը, այլ ոչ թե վերջինիս տրամաբանական երկատմանը: Ըստ էության, տրամաբանական երկատումը գործընթաց է, որտեղ հիմնահարցը բաժանված է միմյանց բացառող, սակայն այդ դաշտը ձևավորող երկու մասերի: Դասկալը դիտարկում է, որ այնպիսի տրամաբանական երկատումներ, ինչպիսիք են արդարություն/անարդարություն, աջ/ձախ, խաղաղասեր/կռվարար, հանդուրժող/անհանդուրժող հակադրությունները, որոնք հազվադեպ են հանդես գալիս կատարյալ տրամաբանական երկատումների տեսքով, կախված են սոցիալ-մշակութային միջավայրից, հիմնարար համոզմունքներից, պատմական հանգամանքներից, փաստարկման անհրաժեշտությունից և այլն /Dascal, 2008: 27-28/:

Լեզվաբան Դ. Մենզընոն, զարգացնելով այս տեսակետը, միաժամանակ այն կարծիքին է, որ բանավեճում երկբևեռ խոսքային հաղորդակցությունն անհրաժեշտ և պարտադիր պայման է: Հակամետ կարծիքներն իրար բացառում են՝ դառնալով երկու հակադիր բևեռներ, որոնք չեն ենթադրում փոխզիջում կամ համաձայնության գալու որևէ հնարավորություն: Յուրաքանչյուրը փորձում է ցույց տալ, որ իր հակամետ կարծիքը հիմնված է դիմացինի կարծիքի վրա, և երկուսն էլ փոխադարձ պայմանավորված են, քանի որ մեկը մյուսի հակառակ կողմն են ներկայացնում: Ահա թե ինչու, կողմերից յուրաքանչյուրը ներգրավում է մյուսի կարծիքը իր սեփական խոսքային համակարգ՝ փոխելով նրա ուղղությունը: «Հակառակորդի խոսքը մեջբերում են, որպեսզի դրա հիման վրա հակադարձեն»: Մենզընոն այստեղից եզրակացնում է, որ «չհասկանալը կամ հակառակ իմաստով հասկանալը բանավեճի բուն պայմանն է» /Maingueneau, 1983: 16, 24/: Այլ խոսքով, բանավեճի կարգավորումը երկվության միջոցով խոչընդոտում է համաձայնության հասնելուն /Amossy, 2014: 58/:

4. *Բանավեճը որպես բևեռամիտություն կամ սոցիալական տարաձայնություն* /la polémique comme la polarisation ou la division sociale/: Այս հայեցակետը սահմանելիս՝ Ամոսին տարբերակում է actant (գործողության մասնակից, դերակատար) և acteur (գործողություն կատարող) հասկացությունները: Բանավեճի ընթացքում գործողության դերակատարները ստանձնում են մերթ պաշտպանի, մերթ հակառակորդի, մերթ էլ առճակատման ունկնդիր-հանդիսատեսի դեր: Դերակատարների տարաձայնությունը հանգեցնում է բևեռամիտության (la polarisation), որը պետք

է տարբերակել 3-րդ կետում նշված երկվությունից (la dichotomisation): Մինչ վերջինս սրում է բանավեճերում եղած հակամարտությունները՝ ընդհուպ մինչև անհաշտության, բևեռամիտությունը հանգեցնում է այն բանին, որ բանավեճի մասնակից-դերակատարները համախմբվում են «հակառակորդ ճամբարներում»: Ամոսին կարծում է, որ բևեռամիտությունը միայն հայեցակարգային բնույթ չի կրում, այլև սոցիալական հիմք ունի: Սոցիալական հիմք ունեցող բանավեճում բևեռամիտության գործընթացը ձևավորվում է՝ եղած *դարակարծություններից* անկախ: Գործողություն կատարողները, ովքեր ստանձնում են *Առաջադրողի (Proposant)* կամ *Ընդդիմախոսի (Opposant)* դերակատարությունը, կարող են հենվել տարբեր փաստարկների վրա և պարտադիր չէ, որ նրանք հանդես գան միևնույն սոցիալական խմբի անունից. կարող են անգամ ունենալ այլ գաղափարակիրների տեսակետներ: Ուստի, տարբեր գաղափարներ ունեցողների վերադասավորումը երկու հակառակորդ խմբերի դժվարացնում է բևեռամիտության հաղթահարումը: Սկզբունքորեն, եթե բանավեճում գործողություն կատարողները (acteurs) լինեն մեկ գաղափար առաջադրող անհատներ (acteurs individuels), ապա կարելի է ենթադրել, որ նրանք կարող են մտափոխվել՝ հարաժարվել իրենց դիրքորոշումներից, ինչը հնարավորություն կստեղծի կարգավորելու *դարաձայնությունը*: Իրականում, հաճախ բանավեճում Առաջադրողի (Proposant) պաշտպանած դրույթն այնքան սերտորեն է կապված վերջինիս աշխարհայացքի, արժեքային համակարգի, սոցիալական պատկանելության և կարգավիճակի հետ, որ դրանից հրաժարվելը հանգեցնում է ինքնության կորստին /Amossy, 2014: 58-61/: Այսինքն՝ կարելի է ենթադրել, որ պետք չէ թերագնահատել անհատի ինքնության գործոնը *դարաձայնությունը* հաղթահարելու և *համաձայնության* հասնելու ճանապարհին:

5. *Հարաբերություն ուրիշի հանդեպ՝ հակառակորդի արժեզրկում (le rapport à l'autre: disqualification de l'adversaire)*: Բանավեճի ընթացքում վճռորոշ դերակատարում ունեն բառային հարձակման, խոսքային «բռնության» դրսևորումները (violence verbale)՝ վիրավորելը, փակուղու առջև կանգնեցնելը, ստորացնելը և այլն:

Ամոսին հիմնավորում է այս հայեցակերպը՝ դիմելով Կերբրա-Օրեքիոնիին, որի կարծիքով բանավիճային խոսույթը հստակ թիրախավորված է, միտված է արժեզրկելու նշանակետը՝ հակառակորդին հեղինակագրկելու միջոցով: Այդ նպատակով գործի է դրվում հռետորական արվեստի և փաստարկման գործընթացի ողջ զինանոցը (Kerbrat-Orecchioni, 1980: 7): Այսպիսով, բանավեճը միայն փաստարկման հարթակ չէ, այլ բոլոր հնարավոր միջոցներով (ժխտում, հեգնանք, թիրախավորված խոսք, խոսքի աղավաղում) հակառակորդին հակադրվելու հարթակ: Հակադրվողը հերքում է Առաջադրողի փաստարկները՝ մատնանշելով, որ վերջինիս խոսքը արժանահավատ չէ, իսկ փաստարկները ընդունելի չեն: Այսպիսով, ինչպես նշում է Կերբրա-

Օրեքինին. «Բանավիճել նշանակում է փորձել խեղաթյուրել դիմացինի խոսքը» /Kerbrat-Orecchioni, 1980: 6/:

Ամոսին անդրադարձել է նաև բանավեճի ընթացքում *անհամաձայնության* հուզական դրսևորումներին, ինչպիսիք են՝ սպառնալից խոսելաճոճը, հեգնանքը, վրդովմունքը, զայրույթը և նույնիսկ հայիոյանքը, ընդգծելով, այդուհանդերձ, որ դրանք բանավեճի պարտադիր պայման չեն: Ավելին, բանավեճերի կարգավորումը հույզերի, և ոչ թե փաստարկների հիման վրա մշտապես արժանացել է քննադատության, քանի որ ընդունված է համարել, որ բանականությամբ և ողջամիտ փաստարկներով ուղղորդված բանավեճն է «ժողովրդավարության զարկերակը» /Amossy, 2014: 65-66/:

Այսպիսով, *անհամաձայնություն* հասկացությունը տարբեր գիտակարգերում ենթարկվել է բազմաթիվ մեկնաբանությունների, որոնցից կարևորը հանգում է հետևյալին՝ անհամաձայնությունը խոսքային հաղորդակցության շարժիչ ուժերից մեկն է, բանալի՝ հաղորդակցության բնականոն գործունեության համար: Լինելով բանավեճի ընթացքում զրուցակցի կարծիքին հակադրվելու և սեփական տեսակետն արտահայտելու միջոց՝ անհամաձայնությունը միևնույն հարցի շուրջ զրուցակիցների միջև գոյություն ունեցող տարաձայնություն է: Բանավեճի նպատակն է ի վերջո հասնել բոլորի կողմից ընդունելի դիրքորոշման, քանի որ *de la discussion jaillit la lumière*: Այս գործընթացում իր ուրույն տեղն ունի փաստարկների և հույզերի դրսևորումների ճիշտ համադրումը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Փիլիսոփայական բառարան, Երևան, «Հայաստան» հրատ., 1975:
2. Մելիքսեթյան Ռ. Անհամաձայնության լեզվական դրսևորումները ժամանակակից ֆրանսերենում // *Օտար լեզուները բարձրագույն դպրոցում*, 2(25), Երևան, 2018:
3. Amossy R. Apologie de la polémique. Paris: PUF, 2014.
4. Dascal M. The Study of Controversies and the Theory and History of Science // *Science in Context*, 11(2), 1998.
5. Dascal M. Dichotomies and types of debate // *Controversy and Confrontation: Relating Controversy Analysis with Argumentation Theory*. F. H. van Eemeren and B. Garssen (eds.). Amsterdam: John Benjamins, 2008.
6. Ferreyrolles G. Le XVII siècle et le statut de la polémique // *Littératures classiques*, No 59. Paris: Armand Colin, 2006.
7. Fogelin R. The Logic of Deep Disagreements // *Informal Logic*, Vol. 25, No. 1. Dartmouth College, 2005.
8. Garand D. Propositions méthodologique de l'étude du polémique // *Etats du polémique*. Québec: Nota bene, 1998.

9. Kerbrat-Orecchioni C. La polémique et ses définitions // *Le discours polémique*. Presses Universitaires de Lyon, 1980.
10. Maingueneau D. Sémantique de la polémique. Lausanne: L'âge d'homme, 1983.
11. Perelman Ch., Olbrechts-Tyteca L. Traité de l'argumentation, Editions de l'université de Bruxelles, 2008.
12. Rancière J. La mésentente. Paris: Galilée, 1995.
13. Dictionnaire de l'Académie française // URL: <http://www.academie-francaise.fr/le-dictionnaire/la-9e-edition>

Р. МЕЛИКСЕТЯН, Л. ОГАНЕСЯН – Лингвофилософская концепция понятия «несогласие». – Одной из основных форм языковой коммуникации является диспут, участники которого, выражая противоположные идеи и точки зрения, стремятся достичь взаимного убеждения или взаимного согласия. С точки зрения семантики, диспут – это коммуникативная структура, одним из ключевых компонентов которого является речевой акт несогласия со своими психолингвистическими особенностями. В данной статье рассматривается ряд существующих взглядов и подходов к проблеме речевого акта несогласия, сформировавшихся в результате научных исследований.

Ключевые слова: несогласие, согласие, диспут, противоположная точка зрения, обсуждение, аргументация, разногласие, полемическая коммуникация

R. MELIKSETYAN, L. HOVHANNISYAN – Philosophical-Linguistic Aspect of the Concept of “Disagreement”. – One of the most important forms of language communication is debate in which participants express opposing ideas and viewpoints, seek to reach an agreement or consensus. From the semantic point of view, debate is a communicative structure, one of the key components of which is the verbal act of "disagreement" with its psychological and linguistic features. The present paper is a summary of a number of diverse views and approaches put forward as a result of scientific research on the verbal act of “disagreement”.

Key words: disagreement, agreement, debate, opposing viewpoint, discussion, argumentation, discord, debate communication

Ներկայացվել է՝ 15.10.2019

Երաշխավորվել է ԵՊՀ Ֆրանսիական բանասիրության ամբիոնի կողմից
Ընդունվել է տպագրության՝ 20.11.2019